

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Р.П.Задорожна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Білоцерківського національного аграрного університету*

Економічною основою та передумовою функціонування будь-якого підприємства є його капітал, насамперед, власний. Проте в сучасних ринкових умовах економічно недоцільно обмежувати можливості фінансування підприємства лише власними коштами і не використовувати потенціал розширення господарської діяльності і підвищення її ефективності, що його забезпечує залучення позичкового капіталу.

Відтак структура коштів, за рахунок яких забезпечується операційна та інвестиційна діяльність підприємства, може бути представлена різноманітними комбінаціями взаємодоповнюючих джерел фінансування, а конкретна її конфігурація залежить від низки чинників внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, зокрема, виду економічної діяльності суб'єкта господарювання, фази його життєвого циклу, кредитоспроможності та інвестиційної привабливості, кон'юнктури фінансового ринку тощо.

Особливості операційної діяльності, зокрема, тривалість виробничого циклу та питома вага постійних витрат в структурі собівартості продукції, зумовлюють відмінність потреб у співвідношенні власного та позичкового капіталу підприємств, що належать до різних видів економічної діяльності. З іншого боку, можливості доступу до позичкового капіталу для вітчизняних підприємств суттєвого ускладнились внаслідок впливу глобальної фінансової кризи.

Завданням статті є аналіз закономірностей формування структури капіталу українських підприємств різних видів економічної діяльності в до- та післякризовий періоди.

Згідно П(С)БО 2 “Баланс” [1], власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. До складу власного капіталу входять: статутний капітал, пайовий капітал, додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал та вилучений капітал.

В свою чергу, позичковий капітал підприємства, тобто його зобов'язання, поділяють на довгострокові, поточні, забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів [2].

Як видно з рис. 1, в 2005-2010 рр. спостерігалась чітка тенденція поступового зменшення частки власного капіталу в складі джерел фінансування вітчизняних підприємств, яка скоротилась з 45,5% в 2005 р. до 34,8% в 2010 р. Слід зауважити, що в 2000 р. питома вага власного капіталу становила 52,7% [3, с.64]. Таким чином, якщо на початку сторіччя українські підприємства більш ніж наполовину фінансували свою діяльність власним коштом, то через десять років – ледь більш ніж на третину. Найбільш інтенсивне скорочення питомої ваги власного капіталу було зафіксоване в 2008 р. – (-7,2) п.п. порівняно з 2007 р., проте звуження можливостей доступу до кредитних ресурсів внаслідок глобальної фінансової кризи призупинило зростання частки власного капіталу вітчизняних підприємств, зафіксувавши її в 2008-2010 рр. на рівні 34,5-34,9%.

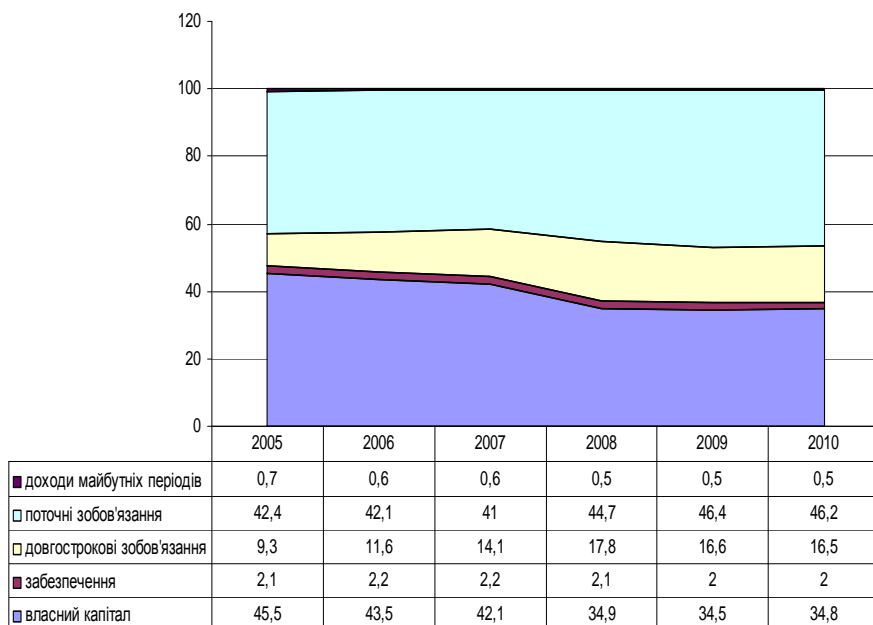

Рис. 1 Структура капіталу підприємств України за період 2005-2010 рр., %

Частка поточних зобов'язань повільно зменшувалась в 2005-2007 рр., після чого зросла в до 44,7% в 2008 р. і до максимального в межах досліджуваного періоду значення 46,4% в 2009 р., скоротившись потім на 0,2 п.п. в 2010 р. В кризових 2008-2009 рр. та посткризовому 2010 р. саме поточні

Задорожна Р.П.

зобов'язання були основним джерелом фінансування українських товаровиробників, більш ніж на 10 процентних пунктів перевищуючи частку власного капіталу. Свідченням поступового розвитку фінансового ринку в країні слід вважати більш ніж 4-разове збільшення частки довгострокових позичок – з 4% у 2000 р. до 16,5% у 2010 р. при екстремумі 17,8% у 2008 р. Вважаємо, що при відновленні української та світової економіки тенденція збільшення довгострокових зобов'язань в пасивах резидентів відновиться.

Розглядаючи особливості структури капіталу підприємств за видами економічної діяльності (див. табл. 1), ми виділили в межах 2005-2010 рр. два якісно відмінні періоди: докризовий (2005-2007 рр.) та період кризи і початку виходу з неї (2008-2010 рр.). Для виявлення груп видів діяльності з подібними підходами до формування своїх пасивів нами було використано метод кластерного аналізу стосовно кожного з періодів.

Таблиця 1

Структура капіталу підприємств за видами економічної діяльності, %

Види економічної діяльності	Періоди	Власний капітал	Забезпечення	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання	Доходи майбутніх періодів
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство						
	2005-2010	52,4	0,8	14,1	32,1	0,7
	2005-2007	55,5	0,9	11,9	31,1	0,6
	2008-2010	49,2	0,7	16,2	33,0	0,8
Промисловість						
	2005-2010	42,8	1,7	13,6	40,9	1,0
	2005-2007	48,2	1,8	11,3	37,6	1,1
	2008-2010	37,4	1,6	15,8	44,3	0,8
Будівництво						
	2005-2010	21,8	7,8	19,0	50,8	0,6
	2005-2007	26,0	9,0	13,0	51,3	0,7
	2008-2010	17,6	6,6	24,9	50,4	0,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку						
	2005-2010	11,8	0,5	12,3	75,3	0,2
	2005-2007	14,4	0,5	10,7	74,2	0,2
	2008-2010	9,1	0,4	13,9	76,3	0,1
Діяльність готелів та ресторанів						
	2005-2010	46,8	1,5	22,4	28,7	0,6
	2005-2007	53,6	1,7	18,4	25,8	0,5
	2008-2010	40,0	1,3	26,5	31,6	0,6

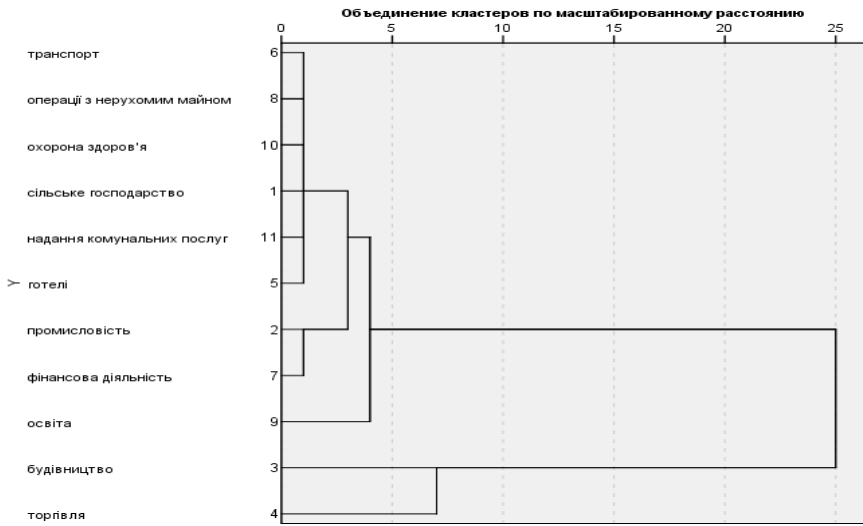
Статистичне оцінювання особливостей структури капіталу суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності

Діяльність транспорту та зв'язку						
	2005-2010	58,2	1,9	16	22,8	1,1
	2005-2007	61,9	1,4	14,6	21	1,1
	2008-2010	54,6	2,3	17,4	24,6	1,1
Фінансова діяльність						
	2005-2010	47,7	6,3	13,2	32,8	0,1
	2005-2007	48,1	7,5	10,1	34,1	0,1
	2008-2010	47,2	5	16,3	31,4	0,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям						
	2005-2010	53,7	2,5	16,1	27,5	0,2
	2005-2007	61,1	2,6	12	24,1	0,3
	2008-2010	46,2	2,5	20,2	30,8	0,2
Освіта						
	2005-2010	71,9	0,9	5,3	21	0,9
	2005-2007	70,8	1,4	5,7	20,8	1,3
	2008-2010	73	0,4	4,8	21,3	0,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги						
	2005-2010	54,6	3,6	14,8	23,5	3,5
	2005-2007	59,2	2,4	9,7	24,3	4,5
	2008-2010	50,1	4,7	19,9	22,7	2,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту						
	2005-2010	51,8	4,8	13,4	28,6	1,4
	2005-2007	58,3	2,3	8,9	29,4	1,1
	2008-2010	45,4	7,2	17,9	27,7	1,7
Усього						
	2005-2010	39,2	2,1	14,3	43,8	0,6
	2005-2007	43,7	2,2	11,7	41,8	0,6
	2008-2010	34,7	2	17	45,8	0,5

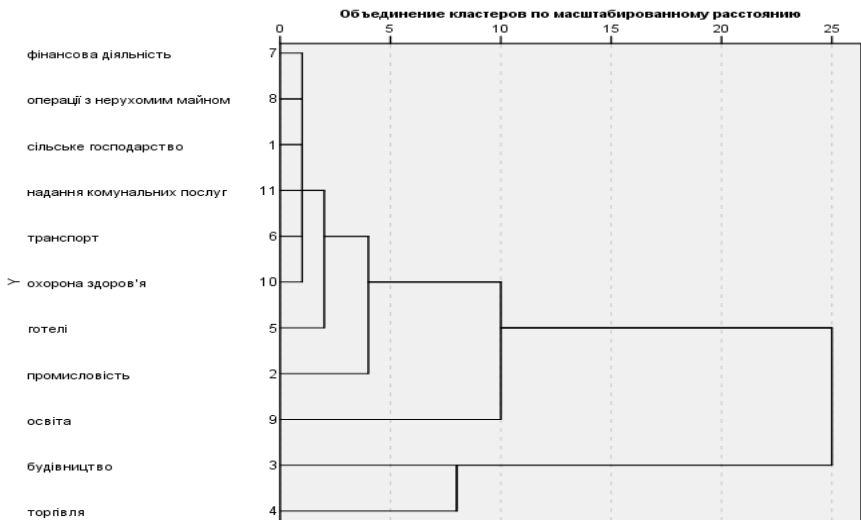
Розраховано автором за [3, с. 64-66]

Застосування процедури ієрархічного кластерного аналізу засобами SPSS (див. рис. 2) дозволило нам зробити наступні узагальнення.

В 2005-2007 рр. доцільно виділити 4 кластери з характерними підходами до формування капіталу (див. табл. 2). Найбільш консервативним є підхід до формування капіталу суб'єктів господарювання, що надають освітні послуги (кластер 3) – частка власного капіталу у них перевищує 70%, а частка зобов'язань є найнижчою – 26,5%, у т.ч. довгострокових зобов'язань – лише 5,7 %. Підходи решти підприємств настільки істотно відрізняються, що даний кластер сформовано лише одним видом діяльності.

а) 2005-2007 рр.

б) 2008-2010 рр.

Рис. 2 Дендрограми підприємств України різних видів економічної діяльності за особливостями структури їх капіталу в 2005-2007 та 2008-2010 рр.

Діаметрально протилежними є підходи до формування пасивів підприємств 4-го кластера – їх власний капітал складає ледь більше 20% всіх джерел фінансування; а майже три чверті – зобов'язання. Найбільшою є частка поточних зобов'язань – 62,7%, що в 5,3 рази перевищує частку довгострокових зобов'язань. Агресивний підхід до формування капіталу, особливо в частині переважання короткострокових позичок, зумовлює високий рівень фінансового ризику підприємств даного кластера та їх потенційної неплатоспроможності. При цьому для підприємств торгівлі з швидким оборотом капіталу настільки високий рівень фінансової залежності є менш критичним, ніж для будівельних підприємств.

Таблиця 2

Склад та характеристики кластерів підприємств в 2005-2007 рр.

Клас-тери	Види діяльності	Середня частка власного капіталу, %	Середня частка позичкового капіталу, %	у т.ч.		Особливості кластера
				довго-стро-кового	коротко-стро-кового	
1	- транспорт та зв'язок - операції з нерухомістю - сільське господарство - комунальні послуги - охорона здоров'я - діяльність готелів	58,3	38,5	12,5	26,0	Переважання власного капіталу; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань близьке до 2 : 1
2	- промисловість - фінансова діяльність	48,2	46,6	10,7	35,9	Частка власного капіталу незначно перевищує частку зобов'язань; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 3,4 : 1
3	- освіта	70,8	26,5	5,7	20,8	Основа капіталу – власний капітал; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 3,7 : 1

Задорожна Р.П.

4	- будівництво - торгівля	20,2	74,6	11,9	62,7	Основа капіталу – позичковий капітал з більш ніж 5-кратним переважанням поточних зобов'язань
---	-----------------------------	------	------	------	------	--

Підприємства першого та другого кластерів на фоні розглянутих вище альтернатив демонструють помірковані підходи в питаннях формування капіталу. В першому кластері, найбільш чисельному, близько 60% джерел фінансування представлено власним капіталом; близько 40% – зобов'язаннями з двократним переважанням короткострокових. Частка довгострокових позичок в першому кластері є найбільшою – 12,5%. Таким чином, підприємства першого кластеру, надаючи перевагу власному капіталу, найбільш інтенсивно порівняно з підприємствами інших кластерів використовують довгострокові позичкові джерела фінансування. Особливістю другого кластеру є практично паритетність власних (48,2%) та позичкових (46,6%) джерел фінансування.

Кризові явища в реальному та фінансовому секторах економіки, що розпочались в 2008 р., змусили підприємства внести корективи в управління капіталом, що виявилось в зміні їх кластерної структури, а саме в посиленні її фрагментарності (див. рис. 26). Аналіз покрокового утворення кластерів в 2008-2010 рр. показав, що доцільним є виділення 6 кластерів (див. табл. 3).

Таблиця 3

Склад та характеристики кластерів підприємств в 2008-2010 рр.

Кла-стери	Види діяльності	Середня частка власного капіталу, %	Середня частка позичкового капіталу, %	у т.ч.		Особливості кластера
				довго-строкового	коротко-строкового	
1	- транспорт та зв'язок - охорона здоров'я	52,4	42,3	18,7	23,6	Частки власного капіталу перевищує частку зобов'язань; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 1,27 : 1

Статистичне оцінювання особливостей структури капіталу суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності

2	- фінансова діяльність - операції з нерухомістю - сільське господарство - комунальні послуги	47,0	48,4	17,7	30,7	Частка зобов'язань незначно перевищує частку власного капіталу; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 1,7 : 1
3	- освіта	73,0	26,1	4,8	21,3	Основа капіталу – власний капітал; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 4,4 : 1
4	- будівництво - торгівля	13,4	82,8	19,4	63,4	Основа капіталу – позичковий капітал; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань скоротилось до 3,3 : 1
5	- діяльність готелів	40,0	58,1	26,5	31,6	Частка зобов'язань суттєво перевищує частку власного капіталу; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 1,2 : 1
6	- промисловість	37,4	60,1	15,8	44,3	Частка зобов'язань значно перевищує частку власного капіталу; співвідношення поточних та довгострокових зобов'язань 2,8 : 1

Найближчим до першого кластеру періоду 2005-2007 рр. за переважанням частки власного капіталу виявився кластер підприємств транспорту та зв'язку і охорони здоров'я 2008-2010 рр.

Підприємства, зайняті операціями з нерухомістю, сільським господарством та наданням комунальних послуг утворили окремих (2-й) кластер, до складу якого увійшли також підприємства фінансової діяльності. Для останніх це було зумовлено стрімким зростанням в 2010 р. частки власного капіталу (до 58,3% проти 41,3% в 2009 р.) і зменшення частки довгострокових (до 11,7% проти 20,7% в 2008 р.) та короткострокових зобов'язань (до 26,3% проти 37% в 2009 р.). Особливістю другого кластеру є паритетність власного капіталу і позичок у фінансуванні діяльності.

Натомість підприємства промисловості утворили в 2008-2010 рр. окремих кластер (6-й), в якому зобов'язання істотно переважають над власним капіталом. Подібна структура пасивів і у підприємств, зайнятих готельним бізнесом (5-й кластер), проте вони не утворюють окремого кластера з промисловими підприємствами з огляду на відмінність структури позичок: для готелів співвідношення коротко- і довгострокових зобов'язань 1,2 : 1, а у промислових підприємств частка короткострокового фінансування є значно вищою і дане співвідношення складає 2,8 : 1.

Доволі стійкими утвореннями виявились кластери підприємств освіти (3-й) та підприємств будівництва і торгівлі (4-й). Останні наростили частку позичок до 82,8 % (переважним чином за рахунок зростання довгострокових запозичень), зменшивши частку власного капіталу до 13,4 %.

Порівнюючи періоди 2005-2007 р. та 2008-2010 рр. стосовно структури капіталу господарюючих суб'єктів, що належать до різних видів економічної діяльності, слід відзначити, попри кризові явища, тенденцію перерозподілу джерел фінансування на користь позичкового капіталу, за винятком підприємств фінансової діяльності. Останні внаслідок втрати можливості запозичень на зовнішніх ринках продемонстрували вимушене зростання частки власного капіталу до 58,3% в 2010 р. проти 49,2% в 2005 р. і 42,0% в 2008 р.

Попри певне вирівнювання співвідношення короткострокових та довгострокових позичок, в структурі зобов'язань українських підприємств переважають поточні зобов'язання (найбільшою мірою – в освіті; найменшою – в готельному бізнесі), що вказує на обмеженість довгострокового інвестиційного ресурсу та можливостей розвитку на якісно нових технологічних засадах, а відтак – проблематизує їх конкурентоспроможність в глобальному середовищі.

Використані джерела

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс”. Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов’язання”. Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. №20.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. Н.П.Павленко]. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2011. – 560 с. – (Державна служба статистики України).

Анотація

Досліджено особливості структури джерел фінансування підприємств різних видів економічної діяльності в до- та після кризовий періоди.

Аннотация

Исследованы особенности структуры источников финансирования предприятий различных видов экономической деятельности в до- и после кризисный периоды.

Summary

The features of the structure of different funding sources of enterprises of different economic activities in pre- and post-crisis periods are developed.

